

Milan Budimir

PROBLEM BUKVE I PROTOSLOVENSKE DOMOVINE

Problem protoslovenske domovine postao je posljednjih godina ponovo aktualan. To dolazi otuda što je ranija sovjetska lingvistika Marove škole, a sa njom zajedno i sovjetska arheologija i istorijografija, preduzela da reši to pitanje na svoj način. Kako je međutim problem protoslovenske domovine nerazdvojan od problema prvobitne protoindoevropske domovine, jasno je svakom da se ta dva problema ne mogu posebno tretirati nego samo u međusobnoj vezi. Daleko sam od toga da taj zamršeni sklop problema obuhvatim na ovom mestu u njegovoj celokupnosti. Zato je potrebno detaljno i samostalno poznavanje većeg broja raznih disciplina. Ograničiću se stoga isključivo na dokaznu moć onog fitonima koji je naveden u samom naslovu.

Pre ravnih sto godina (1851) stao je prvi Englez Latham na stanovište da stariju domovinu indoevropskih plemena treba tražiti u onom kraju sveta u kojem se nalazi većina nosilaca indoevropskih jezika tj. u Evropi a ne u Aziji. Lingvističku argumentaciju tog gledišta dali su uglavnom nemački lingvisti H. Hirt i P. Kretschmer poslednjeg decenija prošlog veka. Nasuprot učenju J. Schmidta, iznesenom u njegovoj raspravi *Die Urheimat der Indogermanen und das europäische Zahlensystem* (Ak. Berlin 1890), gdje se zbog očiglednih tragova seksagezimalnog sistema, u indoevropskim dijalektima, najstarija indoevropska domovina traži u severnom susedstvu Mesopotamije, Hirt i Kretschmer branili su pretežno lingvističkim sredstvima evropsku ili tačnije rečeno nemačku poziciju, koju je prihvatila većina ne samo slovenskih, nego i zapadno-evropskih stručnjaka.

Kao neko kompromisno rešenje nudi nam O. Schrader (v. *Reallexicon der indogerm. Altertumskunde* II 575, gde je data ostala literatura) Ukrajinu ili bolje rečeno Istočnu Evropu od srednjih Karpata prema Kaspiskom Moru. Pri tome određuje kao istočnu granicu kentumskih Indoevropljana onu granicu do koje dopire bukva, a ta granica teče danas uglavnom od Kalinjingrada (Königsberg) preko Kremenjeca prema Odesi i Krimu. I za Hirta (*Indogerm-Gramm.* I 92) bukva i njena istočna granica igra presudnu ulogu. Razlika je između Hirta i Schradera samo u tom što Hirt dopušta da je moglo biti neko naselje indoevropsko i istočnije od linije bukve, dok Schrader s druge strane računa sa mogućnošću da su indoevropska naselja mogla dopirati do u Srednju Evropu zapadno od linije bukve. Schrader isključuje prema tome kao protoindoevropsku domovinu Severnu, Zapadnu i Južnu Evropu a Hirt Zapadnu i Južnu.

Dok je Hirt ranije bio nešto isključiviji i uzimao uglavnom severno-nemačku ravnicu sa Baltičkim primorjem za svoje najstarije Indoevropljane, dotle je u navedenom delu nešto popustio prema istoku. To je učinio najviše stoga što staroslovenski i litvanski smatra najvernijim i najarhaičnijim pretstavnicima indoevropskog jezičkog tipa, navodeći za to priličan broj argumenata (str. 75).

Tu važnu činjenicu tumači Hirt perifernim položajem baltsko-slovenskih Indoevropljana, ne vodeći pri tome računa o još važnijoj činjenici da su baltska plemena rastavljala slovenska naselja od ugrofinskih nomada, koji su se dalje na istoku dodirivali sa iranskim osvajačima.

L. Niederle (Manuel de l'Antiquité slave I 21) takođe je mišljenja da je protoslovenska zajednica mogla postojati samo istočno od linije bukve, čiji su naziv Sloveni preuzeli od Germana blagovremeno, upravo pre nego se počela ta njihova zajednica raspadati. To se moglo desiti pod kraj stare ere. Sa tog razloga smatra L. Niederle, nasuprot poljskim stručnjacima, da je Visla bila zapadna granica protoslovenskog zemljišta u vreme koje je prethodilo raspadanju zajednice. Prema tome za njega je ostalo otvoreno pitanje nosilaca lužičke civilizacije, koju nemački arheolozi zovu kratkim nazivom Urnenfelderkultur.

Ako bi se prihvatilo mišljenje poljskih arheologa da su Sloveni nosioci lužičke civilizacije, koja je cvetala poslednjih vekova drugog tisućleća, razume se, onda bi se zapadna granica protoslovenskih naselja pomerila na zapad sve do Labe već za taj vremenski period. To bi značilo da su najstarija slovenska plemena morala stanovati zapadno od linije bukve i prema tome poznavati ne samo grab (*Carpinus betulus*) nego i pravu bukvu (*Fagus silvatica*). U tom slučaju morao bi se naročitim razlozima pravdati gubitak ovog drugog idioglotskog fitonima koji se u ovoj prilici gotovo redovito poteže. Mislim na tis (*Taxus baccata*) čija se istočna granica uglavnom poklapa sa linijom bukve, iako na zapadu dopire dalje na sever a na istoku više na jug. Ukoliko važe današnje granice tisa i bukve za rani neolitik i za epohu protoindoevropske zajednice videće se docnije.

I za Marovu školu od presudne su važnosti geografska imena, iako im ne znamo značenja, a da se i ne govori o njihovoj poznoj dokumentaciji.

M. Vasmer (Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven) koristi u većoj meri aloglotski i toponomastički materijal, pa i on dolazi na kraju krajeva do zaključka da protoslovensku domovinu treba tražiti što dalje na sever od linije bukve. Za njega je protoslovenska zajednica trajala gotovo celi milenij, jer je počela u V v. st. e. i završila početkom V v. n. e. On prihvata zaključak da u finskim govorima nema pozajmica iz protoslovenske epohe. Međutim bi se njegovu tretiranju toponomastičkog materijala moglo ponešto prigovoriti, a najviše to što identifikaciju skitskih i sarmatskih imena sa staroiranskim vrši gotovo isključivo na osnovu sazvučnosti, pa ni ta nije uvek uočljiva. Naprotiv apelativi sa određenim značenjima ostaju često bez identifikacije. To svakako izaziva izvesno nepoverenje prema njegovu načinu rada. Ni filološka strana nije sasvim bez zamerke. Kod imena Σαυρομαται ne sme se zanemariti rukopisna varijanta Συρμαται, jer ukazuje na neodređen vokalizam prvog sloga tog imena, dok je oblik Σαυρομαται očigledno pod uticajem nesarmatskog σαυρο i prema tome rezultat helenizacije. Hidronim Βορυσθενής ne može se pretresati odvojeno od homofone Hesihijeve glose, iz koje saznajemo da se tako zvao i Helespont, za koji su jonski kolonisti svakako znali pre osnivanja Olbije.

Priznati se mora da je geografska nomenklatura u prostoru između istočnih Karpata i donjeg toka Dona neobično šarena, pa već i stoga Vasmerove kombinacije zahtevaju naročitu obazrivost. Međutim upravo u toj oblasti, za razliku od Hirta i Kretschmera, traže Schrader, Nehring i mnogi drugi protoindoevropsku postojbinu, a ugledni istorik M. Rostovcev i protoslovensku u oblasti tripoljske civilizacije.

Kao i neki drugi poljski stručnjaci, naročito arheolozi i antropolozi, T. Lehr-Splawiński kreće se upravo u suprotnom pravcu od Rostafinskog, Rozwadowskog i Vasmera tj. prema Lužici. Celom ovom kompleksu problema on posvećuje posebnu knjigu: O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian (Poznań 1946), gde je obilno koristio rezultate arheoloških i toponomastičkih izučavanja. Zaista se oblast lužičke civilizacije manje više poklapa sa poljskim zemljištem, pa je prema tome Poljska prava protoslovenska domovina a Veneti su preci Slovena. (v. I. Oliver Thomson., History of Ancient Geography 199, 354). Arheološka strana ovog sklopa problema postaje sve zamršenija, jer na primer nemački stručnjaci smatraju »Bandkeramiker« doindoevropskim stanovnicima a Venete kao i Ilire bližim germanskim srođnicima, iako su Germani glavni predstavnici protoindoevropskih »Schnurkeramiker«. Ne razumem se mnogo u arheologiji, ali čujem kao tvrdnu činjenicu da hetitski Indoevropljani, osvojivši početkom XX v. st. e. istočno-anadolsku oblast, nisu ništa izmenili arheološku strukturu, iako je njihova vladavina trajala gotovo celo tisućleće. I inače se zna da ni krupnije promene u materijalnoj kulturi, koja čini glavni predmet arheologije, ne moraju značiti promene u stanovništvu.

U pogledu lingvističke situacije o kojoj se radi u prvom redu, ne smemo tražiti obaveštenja u arheološkom materijalu a kamoli objašnjenja kad je reč o etnogenezi.

U ovoj raspravi venetski problem ostavljen je sasvim po strani, iako je on nesumnjivo od velike važnosti za pitanje protoslovenske domovine. To činim stoga što mi lingvistički položaj Veneta nije još sasvim jasan. F. Sommer i H. Krahe približuju ih Germanima a P. Kretschmer (Glotta. XXX) Italicima i to naročito Latinima, iako ih već u XII. v. st. e. nalazi u Palestini, kuda su morali stići iz Epira preko Peloponeza i Krete. Kentumski karakter jadranskih Veneta ne može se odrediti jedino na osnovu ličnih imena Vesclevisis i Enignus, kako se to misli od V. Tomašeka na ovamo, niti na osnovu pronominalnih oblika eho i meho kako to misli F. Sommer. U ovom poslednjem slučaju čini mi se da više ima pravo H. Hirt (Indogerm. Gramm. III 179) koji te oblike identifikuje sa protoslov. -sego itd. i nalazi među njima »punu formalnu saglasnost«. Problem severnih Veneta, koji su za protoslovensku etnogenezu najvažniji, ne može se rešavati bez veze sa ostalim Venetima, alpskim, atlantskim, jadranskim, centralno-balkanskim i anadolskim, koji su najstariji s obzirom na dokumentaciju.

Istoričar V. Pičeta (Вопросы истории 1947, 110) daje opširan prikaz knjige Lehr-Splawinskog pošto je najpre znao, samo nepotpuno, istoriju ranijih učenja i to u duhu Marove škole i zamera poljskom stručnjaku što nije uzeo u obzir sovjetsku nauku, što ide za nemačkim rasistima, što ne vodi računa o Antima i Sklavinima niti govori o udelu starosedilaca u istoriji protoslovenskoj. Ranije je sovjetska nauka, uglavnom pod Marovim rukovodstvom, odbijajući šjajherijanstvo, naginjala elastičnijoj teoriji J. Schmidta, koju je u izvesnom smislu obnovio N. J. Marr. Tako su u slovenskoj

etnogenezi učestvovali ne samo Veneti i Lugii, Anti i Bastarni, nego i nosioci tako nazvane djakovske civilizacije. Dok su prvi na zapada od linije bukve, poslednji su, slično učenju Rostafińskog i Rozwadowskog, oni koji su daleko na istok od te linije. Tako je sovjetska nauka kombinovala shvatanje Hirta i Kretschmera ne samo sa učenjem Schrader-Nehringa nego i sa pogledima Rozwadowskog i Vasmera. Mora se i ovde istaći neobičan način eksploatacije ličnih i geografskih imena od sovjetskih jafetidologa, koji su u našem slučaju čudni poslednici teorije J. Schmidta o protoindoevropskoj domovini u Zakavkazju.

Oba su glavna pretstavnik nordizma, Hirt i Kretschmer, i posle otkrića novih indoevropskih jezika u Prednjoj i Centralnoj Aziji (lujski, palajski, oba hetitska jezika i oba toharska jezika) ostala na svojim starim pozicijama, iako su ti novootkriveni indoevropski jezici u znatnoj meri izmenili osnovicu Lathamovu, kada su samo indijski i iranski bili poznati kao jezici aziskih Indoevropljana. Ali se nije promenila samo geografska slika indoevropskih dijalekata za ovo poslednje četvrt stoleća. Znatno se izmenila i hronološka situacija: lujski Indoevropljani javljaju se u Anadolu nešto pre hetskih Indoevropljana, koji početkoni 20 v. st. e. osvajaju široke oblasti u istočnom Anadolu i osnivaju moćnu državu, čiju civilizaciju nastavljaju tako nazvani hijeroglifski Hetiti.

Metodološki je dovoljno opravdano ako se pođe pri rešavanju problema proto-indoevropske domovine od najstarijih istoriskih podataka (ad fontes). Drugim rečima u ovom slučaju trebalo bi poći od pisanih dokumenata u Prednjoj Aziji koji se mogu čitati, a ne od skandinavske magle u koju nas teraju razni predstavnici nordizma sa Hirtom i Kretschmerom na čelu, a da i ne govorimo o istoričaru umetnosti J. Strzygowskom, koji ide još dalje, pravo u ledeni krajnji sever (der hohe Norden, njegovu raspravu v. u zborniku Germanen und Indogermanen, Festschrift f. H. Hirt, I 155—175).

Iz ovih najstarijih pisanih spomenika saznajemo da se prvi Indoevropljani pojavljuju u Anadolu najdocnije krajem III milenija i da u njemu, naročito u njegovom istočnom delu, osnivaju moćne države. Nisu to samo lujski i palajski Indoevropljani, niti samo hetitski Indoevropljani, od kojih se stariji služe klinastim pismom, a mlađi hijeroglifima. Tu su južno od hijeroglifskih Hetita Pelasti, a istočno od kuneiformskih Hetita protoariski Indoevropljani. To znači da već početkom II milenija imamo najmanje šest raznih indoevropskih grupa, ne računajući tu pretke Indoevropljana u Frigiji, Likiji i Lidiji, a još manje pretke Indoevropljana u Armeniji, koji u IX v. obaraju državu Subarta.

Bez obzira na svedočanstvo Herodotovo da su jermenski Indoevropljani kolonisti iz Frigije, čini mi se da se u Anadolu II milenija nalazi bar desetak raznih indoevropskih etničkih grupa. Time je oboren glavni argumenat Lathamove teorije, iz koje je nužno proizlazila Hirtova i Kretschmerova teorija nordizma. Razume se da to još ne znači da J. Schmidt sa svojom teorijom o protoindoevropskoj domovini u blizini Mesopotamije mora imati pravo. Njegov je glavni argumenat starovavilonski duodecimalni i seksagezimalni sistem brojeva, koji su ostavili vidnih tragova u aritmetičkom sistemu većine indoevropskih dijalekata.

Iako je hronološko poreklo seksagezimalnog sistema prilično neizvesno jasno je svakom da grčko τρεις και δεκα posle δωδεκα i nem. dreizehn posle zwölf ukazuju na usek posle broja 12. Ostavljamo na stranu lat. sescenti, grč. εβδομηκοντα i nem. Schock čiji se postanak može tumačiti kombinacijom kvinarnog i duodecimalnog sistema, a ne isključivo starovavilonskim uticajem seksagezimalnog grupnog brojenja. U svakom slučaju moramo se malo zadržati kod ovog glavnog Schmidtova argumenta, jer sa njime računaju ne samo pristalice Hirtova i Kretschmerova nordizma, nego i oni mnogobrojni obazriviji stručnjaci, koji su za ono kompromisno rešenje što ga pružaju Schrader i Nehring.

H. Hirt (Indogerm. Gramm. 1 93) ukazuje naročito na useke u germanskim govorima posle brojeva 12, 60 i 120. Naziv ovog poslednjeg broja katkad je istovetan sa oznakom broja 100. Ipak Hirt, priznavajući Schmidtov zaključak o starovavilonskom uticaju na starogermanski sistem brojenja, tumači ga kulturno-istoriskim uticajem Mesopotamije preko Ukrajine na severno-nemačku i rusku niziju. Tako mu na kraju krajeva (str. 94) bukva ostaje glavni argumenat za ubikaciju protoindoevropske domovine, pa prema tome i protoslovenskih naselja. U pogledu valjanosti Schmidtovih aritmetičkih argumenata slično se izražavaju i ostali stručnjaci.

Svim ovim stručnjacima su izmakle iz vida međutim neke druge aritmetičke činjenice kultskog i hronološkog karaktera, koje se moraju uzeti u obzir. Očigledno je da su useci posle 12 i 60 po svom postanku histerogeni i da u pogledu dijalaktičkog razvitka treba dati svakako prednost usecima iza manjih brojeva, koji su ne samo značajniji nego i po svoj prilici stariji.

Radi se o tri useka: prvi između 4—5, drugi između 7—8, treći između 8—9. Povrh svega toga dolazi u obzir način obrazovanja naziva osmice kao i njena kultska, hronološka i društveno-ekonomska upotreba. O useku između 4—5 ne treba gubiti mnogo reči. Izrazi »četiri čoveka« i »pet ljudi« sami sobom dovoljno kazuju. Taj usek ne samo da je vrlo star, kako to pokazuju paralele kod tzv. prirodnih ili primitivnih grupa, nego i prosta činjenica koja se sobom sama nameće: nasuprot četiri prsta (δακτυλος, digitus, Finger) stoji palac (αντιχειρ ili μεγας δακτυλος, pollex, Daumen). Dok se četvorka javlja u pluralu (τεσσαρες) ili kolektivu (τεσσαρα), dotle se osmica dovoljno jasno otkriva kao dual: οκτω od starijeg o - d k - o. Ovakav konsonantizam mora se bezuslovno pretpostaviti zbog rednog broja ογδοος, pa se stoga ne može prihvatiti kombinacija sa quattuor itd, jer je njegov gutural nesumnjivo labiovelarne prirode, dok je onaj u οκτω ογδοος palatalne (up. osam itd). Sledi da opšteindoevropski naziv osmice sa gledišta onomasiološke i morfološke analize ima značenje »dve četvorke« ili bolje rečeno »dve grupe prsta«, budući da se ne može odvojiti od grč. δ κτυλο. (preth. oblik δαδκυλος) čija je veza sa poznatom opšteindoevropskom grupom δε/ομαι itd. očigledna. Za ovakvu onomasiologiju imamo pouzdanu paralelu u bečkom dijalektskom izrazu Griffing »hvatač« (greifen itd.). U pogledu prefiksa ε/o dovoljno je pogledati grčke primere koje daje Boisacq, Dictionnaire et de la Langue grecque 681 i Walde-Pokorny, Vergleich. Wörterbuch d. indogerm. Sprachen I 95.

Ako je ovo tumačenje verovatno, da ne kažemo tačno, u opšte-indoevropskom rečniku moramo računati sa dva izraza za četvorku: odkó- i t(u)etuer. Moguće je da ova dva sinonima imaju istu onomasiologiju, jer drugi naziv četvorke, koji je potisnuo onaj prvi po svojoj prilici pripada leksičkoj grupi tuer »hvatom« »obuhvatam« (v. Walde-Pokorny, Vgl. Wörterbuch d. dg. Sprachen I 750). Razlog za postojanje ovih sinonima može se tek naslućivati. Kako prvi izraz ima aktivnu oksitonu spada u grupu nomina agentis i obeležava verovatno živu grupu tj. četiri gipka prsta. Drugi izraz ima oblike za živi i mrtvi rod u pluralu odnosno kolektivu (τεσσαρες τεσσαρα) pa označava verovatno mrtvu grupu predmeta, na što upućuje neaktivna odnosno intransitivna baritona.

Zna se da indoevropski brojevi samo do 4 imaju deklinaciju, a oni viši su indeclinabilia. Stoga je opravdan zaključak da su ti viši brojevi starijeg datuma i da su brojevi 1—4 postali docnije kada je sistem deklinacije bio izgrađen ili su pak ušli naknadno u sistem deklinacije, te je tako duo postao dual, treies i t(u)etueres plural odnosno kolektiv (τρια τεσσαρα) koji je svakako stariji od plurala. Najzad treba pomenuti da su se jezici mnogih primitivnih naroda svakako sa istog razloga ustavili kod trijala i kvadrjala. Deca u našim krajevima još i danas broje orahe po četvorkama koje, zovu kulama, jer na tri oraha metnu odozgo četvrti. Cezuru između 4—5 potvrđuje bez sumnje i slovenski način obrazovanja, petice i viših brojeva, i grč.

πεμταζεσθαι Αιολικώς το κατά πεντε αριθμειν EM 660, 3. Cf. Od 412, Plut. de Is. et Os 56 et de E ap. Delph. unde αριθμειν et αριθμεισθα, explicat πεμπαζειν et πεμπαζεσθαι (v. H Herwerden, Lexicon Graecum suppletorium et dialecticum 1141).

Još je jasniji usek kod indoevropske osmice, jer ne samo što ona sama ima dualski oblik nego što oba njena suseda, viši i niži, pokazuju naročitu onomasiologiju. Ni četvorci ni dvanaestici nije ukazana tolika čast. Prvo što se mora konstatovati jeste pojava dvojake artikulacije sedmice. Ova činjenica nije dosada dovoljno iskorišćena, iako se ista situacija ponavlja kod osmice. Glavni broj ima bezvučne eksplozive a redni zvučne. To je svakako u vezi sa pomeranjem tona. Tako imamo επτα (od prethodnog septm) pored εβδομος (od prethodnog sebdemos). Iz ovog kolebanja proizlazi da je prvobitni oblik glasio se-pdm. Drugi deo ove složenice po svojoj prilici u vezi sa πεδov pod itd. a za prvi deo složenice sme se naslućivati istovetnost sa glavnim brojem sem- »jedan«, čiji se završni sonant izgubio ili putem disimilacije u vezi sa istovetnim završetkom cele složenice ili u samom prvom delu posle dugog vokala. Prva je mogućnost verovatnija. Semantičku paralelu za ovaj način brojenja pružaju svi brojevi niži od krupnih grupa kao u duodeviginti undeviginti itd.

Da se doista sa osmicom u starijoj protoindoevropskoj eposi završavao niz brojeva vidi se po tome što je devetka očigledno obeležena kao novi broj. Toharsko nu »devet« potvrdilo je konačno raniju pretpostavku u tom smislu i osnažilo etimolosku vezu sa νεος nov itd. Iz ovog nesumnjivo izlazi da je protoindoevropskom dekadskom sistemu prethodio jedan stariji prostiji, koji je brojao tetrade i ogdoade. Docnije je taj sistem prirodno ustupio mesto dekadskom sistemu. Ali u kulskoj i hronološkoj aritmetici, koja se ne može odvojiti od kulta i religije ostalo je dovoljno uočljivih tragova starijeg stanja.

Kako je dvanaestica produkt faktora trojke i četvorke, a oba su ta faktora imala izrazit religijski karakter, značaj dvanaestice u aritmetici starih Grka i Germana ne može se smatrati u onolikoj meri presudnim faktorom kao što je mislio J. Schmidt. Dvanaestica naime isto kao i osmica i šesnaestica, pa verovatno i dvadesetica, došla je do svog naročitog značaja po svoj prilici zbog četvorke, koja čini najstariju prekretnicu u protoindoevropskom aritmetičkom sistemu. Ali i četvorci se brzo našao konkurent kao i njenom prvom potomku, osmici. To je bila petica odnosno desetica. Dok je rimska i starokeltska dohrišćanska sedmica brojala osam dana ili bolje rečeno osam noći, Etrurci su se kao i Sloveni držali petice, iako su se duže hronološke periode računale po osmici odnosno šesnaestici (v. K. O. Müller-W. Deecke, *Die Etrusker* II 313). Da je dohrišćanska slovenska sedmica imala pet dana kao i kod Etruraca koji dolaze iz doklasičnog Anadola (Lidija i Misija), vidi se po tome što se sredina te najstarije slovenske sedmice nalazi između drugog i četvrtog dana i što celi godišnji period broji 72 takve sedmice ($360 = 5 \times 72$), kako se to vidi iz legende o prvom Sloveninu Božu i njegova 72 doglavnika.

Na osnovu izloženog mogla bi se sa dosta opravdanja dati nova, istorijska podela indoevropskih plemena. U starije Indoevropljane koji bi se mogli zvati Protoindoevropljanima dolaze oni koji računaju na tetrade odnosno ogdoade, a noviji su oni koji se upravljaju prema dekadskom sistemu. Srećom to nije jedino obeležje tih dveju vrsta Indoevropljana, iako se ono ne sme uzeti kao čisto formalističko. Kako je tetradski odnosno ogdoadski sistem bio duboko ukorenjen kod Slovena, naročito u našim plemenima, pokazuje Veselinovićeve priče »Adamsko koleno«, koja mnogo potseća na etrurska verovanja o osmoj generaciji odnosno kolenu. Po kazivanju J. Veselinovića u uvodu te priče osmo dete je izuzetno, bilo u pogledu sreće bilo u pogledu nesreće (v. početak priče Poslednje »na zdravlje« od S. Matavulja). Dublje značenje osmice vezano je međutim za doklasične Indoevropljane u balkansko-anadolskom prostoru gde je vladao ne samo hronološki sistem osmogodišnjih ciklusa, nego i društveno-ekonomski sistem matrijarhata. Tako možemo zvati Protoindoevropljane »matrijarhalnim ili matrilinearnim Indoevropljanima« za razliku od mlađih patrijarhalnih Indoevropljana. Iako su Morgan i Engels bolje i tačnije od Bachofena izložili važnost i značaj matrijarhata, ipak se ne samo kod klasičnih filologa, nego i kod Schrader-Nehringa (*Reallexicon d. idg. Altertumskunde* II 86), daju netačni podaci u pogledu matrijarhata. To dolazi otud što rasna naduvenost i Kulturhochmut nemačkih predstavnika nordizma nije dopuštao da se gospodski Arijevci i njihov patrijarhalni poredak kao tobož prlja i vreda neindoevropskim matrijarhatom, iako se po Tacitovom kazivanju upravo kod germanskih plemena nalaze vidni i zanimljivi tragovi nekadanjeg matrijarhalnog poretka.

Za Hirta i Kretschmera kao i za Schradera i Nehringa već i stoga nije mogla doći ni južna ni zapadna Evropa u obzir kao protoindoevropska postojbina, budući da se u tim oblastima održao matrijarhat još i u klasičnoj antici. A što je za nordiste još gore kod nekih ilirskih plemena na Jadranu nalazimo pouzdane ostatke matrijarhata i ogdoadske aritmetike. To treba naročito istaći s toga što se traže posebne veze između Ilira, Veneta i Kelta sa Germanima. Za matrijarhat i ogdoadski sistem kod Ilira imamo pouzdane vesti kod Strabona i rimskih leksikografa. Karakter tih vesti takav je da se jasno vidi njihovo

samostalno poreklo i njihova aktualnost u Avgustovo doba. Možda bi se u tome pravcu moglo tražiti tumačenje Veselinovićevu »Adamskom kolenu« i porodičnim imenima Osmokrug i Smodlaka (od starijeg Osmodlaka). Bosanska Ilirka iz Donje Doline nosila je bronzane naušnice od po četiri koluta. Tetrađa je očito imala apotropejsku moć.

Rimski antikvari i leksikografi daju nam razume se mnogo više podataka o Etrurcima nego o Ilirima. Kod Etruraca je, kako je već rečeno, ogdoadski sistem ostavio mnogo više tragova nego kod njihovih indoevropskih rođaka. Izraz rođaka ne treba uzeti u smislu P. Kretschmera koji Protoindoevropljane i Pelazge, pa prema tome i Etrurce, smatra potomcima jednog istog pretka. Danas je već prilično pouzdano utvrđeno da su Etrurci došli u Italiju sa Anadoljskog primorja iz Lidije i Misije. Kretschmerov pokušaj da etrurske pretke smesti u sudetsku oblast u blizinu lužičke civilizacije ne samo što potseća mnogo na B. Niebuhra nego je očigledno dirigovan njegovim apriorističkim stavom o severnonemačkoj oblasti kao protoindoevropskoj postojbini. Ovo je verovatnije tim pre što je taj Kretschmerov rad objavljen za vreme nacističke autokratije (Glotta XXX).

U Etruriji isto kao na klasičnom Jadranu i u kretsko-mikenskoj Grčkoj vladala je ona aritmetika i onaj društveno-ekonomski poredak, koji mi pripisujemo Protoindoevropljanima: matrijarhat i ogdoadska hronologija. Te su činjenice same sobom dovoljne da posumnjamo u nordističko učenje o protoindoevropskoj postojbini i o liniji bukve koja je iz pojmljivih razloga za Hirta i njegovu školu glavni i presudni argumenat.

W. Brandenstein (Frühgeschichte und Sprachwissenschaft 1848, 55) pretresao je još jednom problem staro-anadoljske etrurske postojbine sa gledišta istorije, arheologije i lingvistike. I ne obazirući se na pomenuto Kretschmerovo mišljenje o sudetskoj oblasti kao starijoj postojbini Pelazga i Etruraca, utvrđuje verodostojnost Herodotovu i tendencioznost Dionisija iz Halikarnasa kao profesora retorike. Za Brandensteina kao i za arheologa Bosserta Lidija i Misija predstavljaju preditalsku domovinu Etruraca, koji su se tamo doselili iz Severoistočnog Anadola. Iako Brandenstein ističe lingvističku heterogenost između Etruraca s jedne i indoevropskih stanovnika u Lidiji i Misiji i s druge strane, ipak je on još ranije prihvatio moje tumačenje dolatinske tudice santerna, za koju i on smatra da je došla iz etrurskog u latinski jezik. Ovaj tehnički termin, zabeležen kod Plinija (Nat. hist. 33, 93 i 34, 16) ustvari je prevod oznake grčkih metalurga za pozlatu (χρυσόκολλα auripigmentum auriglutinium), pa je stoga vrlo verovatno postao od starijeg oblika salterna.

Ovo moje tumačenje prihvatio je Brandenstein bez pogovora. Ovom sloju satemskih pozajmica u etrurskom dodajem na ovom mestu samo reda radi još ova dva važna stručna termina. Prvi se odnosi na disciplina Etrusca i glasi p(a)lasea, pa pripada očigledno grupi koju čine lat. lien, grč. σπλην σπλαγχνον avest. i naše slezena. Pojava ovoga termina, svojstvenog rimsko-etrurskoj divinaciji, od naročite je važnosti. Drugi termin pripada muzičkoj terminologiji i nije ništa manje interesantan. To je latinska tudica subulo »frulaš« za koji Trombetti (La lingua etrusca 228) pretpostavlja šuplu kao prethodni etrurski oblik. Ne može biti sumnje da ova tudica potiče iz nekog satemskog indoevropskog dijalekta koji je morao biti blizak protoslovenskom, jer u našim govorima

imamo istovetna obrazovanja sa istim morfemskim elementom *sopile*, *sopilica*, *sopilka* i koradikalno *Sopot*.

Sva tri navedena stručna termina pokazuju sibilant kao satemski refleks protoindoevropskog palatalnog guturala. Od osobite je važnosti da u sva tri slučaja posle palatalnog guturala nema ni traga o kakvom palatalnom vokalu pa je isključena svaka pomisao na sekundarnu palatalizaciju, na koju pomišlja Pedersen u slučaju starofrig. *zamenice semoun* i stoga govore anadolskih Friga pridružuje kentumskoj grupi, a pre svega lujskom i hetskom dijalektu (v. Zur tocharischen Sprachgeschichte 351).

Kako su Etrurci preko Lidije i Misije i njihovih staroanadolskih stanovnika u vezi sa starobalkanskim Misima, o čijem doseljavanju postoje dve suprotne tradicije (iz Anadola u naše krajeve i obratno), moramo uzeti u obzir onaj ostatak rečnika doklasičnih Indoevropljana u Lidiji i Misiji koji je u neposrednoj vezi sa problemom bukve. Taj indoevropski fitonim glasio je prema grčkim svedočanstvima (v. moju raspravu Glasnik Ist. društva. 2, 168, Idg. Jahrbuch i Walde-Hoffmannov Lat. et. Wörterbuch 445 gde je prihvaćeno moje tumačenje). U tim je govorima *μυσος* »*fagus silvatica*«, pa je prema tome fitonimu nazvana oblast i stanovnici *Μυσοί* – *Μοισοί*. O rasprostranjenosti ovog fitonima u celokupnoj mediteranskoj oblasti, o čemu će biti govora malo docnije (Italija, Balkan i Anadol), pisao sam na drugom mestu (Grci i Pelasti posebna izdanja SAN, ali nisam to pitanje iscrpao do kraja. Dovoljno je međutim na ovom mestu naglasiti da neobična rasprostranjenost satemskog oblika ovog fitonima na doklasičnom Mediteranu jasno pokazuje da italiski i helenski Indoevropljani nisu bili prvi indoevropski doseljenici u tim krajevima. Ta krupna činjenica znatno utiče na rešavanje glavnog problema tj. protoindoevropske i u vezi s njom protoslovenske domovine. Satemske tragove u zapadnom doklasičnom Anadolu, Likiji i Lidiji konstatovao je P. Meriggi (v. Germanen und Indogermanen, Festchrift H. Hirt I 25). Ali mnogo važnija je njegova konstatacija da je preterit u govoru lidijanskih Indoevropljana obrazovan na isti način kao i u protoslovenskom tj. pomoću morfemskog elementa -lo. Kako se taj isti elemenat u istoj funkciji javlja i u govoru italških Umbra, dakle u onoj oblasti u koju su najpre došli Etrurci na putu iz Lidije, prema kazivanju Herodotovu, ovaj tip protoslovenskog preterita, čiji je prvobitni nominalni i analitički karakter očigledan, ne može se više smatrati usamljenim. Ni ova okolnost nije povoljna za učenje Šahmatova, Rozwadowskoga i drugih pristalica Hirtova i Kretschmerova nordizma.

Tom i takvom učenju još je manje povoljna i druga lingvistička činjenica koja potiče iz doklasičnoga Anadola. To je morfemski elemenat -st, pomoću koga su u protoslovenskom obrazovani nomina collectiva i nomina abstracta. U ovoj poslednjoj funkciji, koja je svakako histerogena, javlja se taj isti morfemski elemenat u jeziku onih hetskih Indoevropljana koji se služe klinastom azbukom i koje neki stručnjaci zovu Nesitima. Mislim na potpunu podudarnost hetitske imenice *dalugašti* (v. A. Juret Vocabulaire etymologique de la langue Hittite 62) sa slov. *dlugosti* sa istim značenjem i iz iste leksičke grupe. Ovo jedinstveno podudaranje u građenju reči u jeziku staroanadolskih Hetita i u protoslovenskom čini bespredmetnim sva ranija nagađanja o poreklu i postanku slovenskih imenica sa osnovom na -sti (v. Vondrák Vergleich. slav. Grammatik 648). U prvom redu stoga što se hetitski Indoevropljani javljaju u starom

Anadolu najdocnije u XX v. st. e. i što ne pripadaju satemskim Indoevropljanima kao što je to slučaj sa Slovenima.

To znači da ovaj morfemski elemenat isto kao i imenice tog tipa pripadaju protoindoevropskoj eposi. Kretschmerova (Glotta XXX 242) gleda da je morfemski elemenat -st stariji od protoindoevropske epohe teško se može prihvatiti jer se zasniva na imenima mnogo docnijeg datuma, zabeleženim u nekim slučajevima tek pod kraj stare ere, i drugo što ne uzima u obzir protoindoevropska obrazovanja kao slov. usta i lat. ostium. Ovaj primer jasno pokazuje da je morfemski elemenat -st obrazovao prvobitno konkretne kolektive od sigmatskih osnova i da je prema tome složen a ne prost sufiks. Sa tim se slaže i ta činjenica što se njegov drugi deo, mislim na bezvučni dental, javlja u istoj kolektivnoj funkciji kod nazalnih i heteroklitičnih osnova (lat. ver, naše vesna i st. ind. vasantáh, sve do leksemskog minimuma ves-). Iako ove arhaične crte protoslovenskog građenja osnova dopunjuju u glavnom tačnu Hirtovu opštu sliku o karakteru protoslovenskog jezika, ipak to ne mora značiti da je protoslovenska domovina morala biti negde na krajnjoj severnoj periferiji protoindoevropskog zemljišta i uz to južno od finsko-ugarskih naselja, od kojih su bili rastavljeni baltskim naseljima.

U tom pogledu interesantni su nazivi zlata, koje se u evropskoj kulturnoj istoriji javlja relativno dokućan tek pod kraj bronzanog doba. Lat. aurum, (sabinski ausom kazuje prethodno stanje), u očiglednoj vezi sa staroprus. ausis i litv. ausas (od starijeg ausas), dok slovensko zlato (od starijeg zolto) ide zajedno sa letskim zelts i sa istočno litvanskim pridevom »želtas« »zlatan« (v. Trautmann Baltisch-slavisches Wörterbuch 368). Poznato je da se poslednjoj grupi neutralnih imenica odnosno prideva pridružuju germanski koradikali sa nulskom apofonskom bazom (ghlto) nasuprot normalnim bazama u letskom i slovenskom. Zapadni Finci posudili su iz protogotskog svoj naziv zlata a istočni Finci od indoiranskih suseda na jugu. Tursko-tatarsko altun potseća kao i mađarsko arany (up. ind. hiranyam) na neki satemski govor u kome je izgubljen trag spirantskom inicijalu. Već stoga se mora proširiti u južnoistočnom pravcu geografska oblast ovog indoevropskog naziva ghlto, ghlto sa očiglednom guturalnom palatalnom aspiratom. Ovu svakom poznatu činjenicu ističem stoga što Kluge s.v. gold sa letskim zelts neposredno poredi nepalatalno litvansko geltas, kome pripadaju naši oblici žut i žuna.

Međutim postoji i u samom Anadolu pored frig. γλουρος, koje ne mora biti niti grčkog porekla niti dokaz za kentumski karakter govora frigijanskih Indoevropljana (u frig. imamo kod Hesihija zabeleženu glosu ζ ε λ κ ι α koradikalnu sa slovenskim zlatu) isti onaj naziv zlata kao u germanskom, letskom i slovenskom. To je dosada nezapaženi hidronim Geudos qui et Chrysorroas, koja nam je sačuvao Plinije (Nat. hist. V, 148). Ova se reka nalazi u Bitinskom primorju, dakle u oblasti naseljenoj srodnicima tračko-frigijanskih Indoevropljana. Ne može biti sumnje da oblik geudos potiče od starijeg gheltos sa sekundarnom sonorizacijom bezvučnog dentala prema zvučnom inicijalu, te se tako ovaj bitinski hidronim doslovno podudara sa litvanskim pridevom geltas i našim žut u pogledu inicijalskog guturala. Postojanje ovog hidronima u oblasti tračko-frigiskih Indoevropljana čini naoko manje verovatnom pretpostavku o tračkom zeltu »zlato«, koje čitaju domišljati lingvisti na tračkom prstenu iz Ezerova.

Da je ta pretpostavka ipak prilično osnovana i pored frig. γλουρος i bitinskog geudos dokazuje etrurska tudica satemskog porekla santerna, uzeta po svoj, prilici upravo iz ove oblasti na zapadno-anadolskom primorju. U toj oblasti stanuju Lidi, Misi, Frigi i Bitinci. Koliko je tesna veza ovih krajeva sa etrurskom kulturom, najbolje svedoči ime etrurskog božanstva Turms koje se nikako ne može odvojiti od Hesihijeve glose 'Αδραμων ο 'Ερμων παρα Λυδοις, και 'Αδραμυτιον 'Ερμωνος. Etrurski Turms kao i grč. 'Ηρμης ima svoju interpretatio romana koja glasi Mercurius*.

* Za Brandensteinovu lokalizaciju najstarijih etrurskih naselja u Zakavkazju, koja je suprotna Kretschmerovoj u Sudetima, govorio bi ovaj naziv najstarijeg tumača, čiji je prvi pomen u mitanskom talami "interpres" dokumentovanom već u XIV. v. st. e.

Ako su Etrurci na svom putu iz severno-istočnog Anadola, kako misli W. Brandenstein, samo neko vreme boravili u Lidiji i Misiji, onda je doista teško objasniti preuzimanje tog alofiskog kulta u toj prolaznoj oblasti i prenošenje tog kulta sa anadolskog primorja čak u Etruriju. Verovatniji je stoga duži boravak Etruraca u tim krajevima gde su od satemskih Indoevropljana preuzeli tehnički termin santerno, kome je u osnovi element salta- »zlato«. Za prelaz konsonantske grupe lt > nt imamo primera ne samo miksoglotske prirode nego i idioglotske, naročito u zapadno-grčkim dijalektima.

Staroprusko ausis i litv. ausas auksas auksnas odvajaju se od pomenutih naziva zlata u tračkofrigijanskom, slovenskom i germanskom, jer pripadaju sasvim drugoj leksičkoj grupi, čija formula u Walde-Hoffmannovu Lat. et. Wörterbuch 86, pogrešno glasi aves-, jer inicijalski vokal ne pripada leksemskom minimumu. Taj vokalski prefiks, čije apofonske baze glase ā ō ē, javlja se i inače u protoslovenskom (up. jablan, jabuka i Porfirogenitovo νεασητ tj. nejasit pored nesit).

Baltsko ausis ausas ne može biti neka stara pozajmica iz kojeg italiskog govora kako je to mislio Schrader, zbog usamljenosti tih reči između germanskih, protoslovenskih i letsko-litvanskih naziva zlata. Neosnovanost Schraderove kombinacije pokazuje i finska pozajmica od protoindoevropskog derivata vos - qo-, koja glasi vas - ki i obeležava bakar a ne zlato. U tom istom severnoistočnom pravcu vodi nas toharsko vas »zlato« i nepoznati izvor mađarske tuđice vas »gvožđe« i jermenskog os - ki »zlato«, koje zbog inicijala ne može biti idioglotskog porekla. Iz značenja finske tuđice vas - ki »bakar« saznajemo da je hronologija ove pozajmice starija od bronzanog doba, kada se javljaju nalazi zlata u Srednjoj Evropi. Dalje nam finska tuđica daje povoda da protoindoevropsko vos - qo-, obrazovano na isti način kao protoslovensko zlaku i frig. ζελκια pomoću velarnog guturala, ne smemo smatrati plodom naših etimoloških kombinacija. Postojanje takvog protoindoevropskog derivata potvrđuju doklasične tuđice sa Balkanskog i Apeninskog Poluostrva, koje bez sumnje potiču iz govora protoindoevropskih Pelasta: ascia »bradva, mistrija« i β μασκα i μακκορ (od starijeg μασκορ »motika«). Dolatinsko ascia ne može se vezati sa grč. αξινη, jer to ne dopuštaju slučajevi axis texo itd. a dolat. viscum nasuprot ιξος nalazi svoje objašnjenje u samim grčkim dijalektima. Gubitak inicijalskog v u dolat. ascia ima svoje paralele u tuđicama irpus (od starijeg ulqvos) i Italos nasuprot vitulus vitellus (up. ilirske varijante

'Αρδιατοι Ουαρδιατοι, dok se vokalizam prema starijem vos-qo- vos-qios može staviti isključivo na račun doklasičnog originala.

Time je drugi baltski naziv zlata dovoljno povezan sa protoindoevropskim srodnicima i tako istrgnut iz svoje dosadanje usamljenosti. Utvrđena značenja »bakar, zlato, gvožđe« koja, kulturno-istoriskim redom, dozvoljavaju povezivanje klasičnih tuđica ascia β/μασκα μακκορ sa tuđicom βασκανος (v. P. Chantraine La Formation des noms en grec ancien 197): protoindoevr. vos - qos »svetao, blistav, crven« označuje ne samo metale nego i boju. Zbog semantičke evolucije βασκανον fascinum (v. docnije κοκκος, κοκκινος βαυκος) dovoljno je porediti nem. Zauber (od starijeg dūp/bhro- »crven«) sa poznatom ulogom crveni u primitivnom kultu i u mađiji.

»Crveno srce« pripisuju dendrolozi onoj vrsti bukve koja se stručno zove Fagus silvatica odnosno nem. Rotbuche, dok se grab zove Weissbuche odnosno Carpinus betulus. U našem slučaju radi se isključivo o crvenoj bukvi, jer se i Hirt i Schrader-Nehring, pored osnovnih neslaganja u pogledu protoindoevropske domovine, ipak slažu u pogledu crvene bukve. Ona je za obojicu ovih glavnih pretstavnika suprotnih shvatanja kao neki arbitar. Obojica su mišljenja, kao i ostali slovenski i neslovenski stručnjaci, da su za crvenu bukvu čuli naši slovenski pretci tek onda kad su došli sa severa do njene linije i do germanskih naselja.

Klasični jezici sačuvali su protoindoevropski oblik naziva crvene bukve i njenu aktivnu intonaciju oksitonskog tipa kao kod nomina agentis. Grč. φαγος φηγος promenilo je sa razloga botaničke geografije doduše svoje značenje, ali je kao i lat. sačuvao karakter živog roda i to one deklinacije koja je starija od pojave ženskog roda, odnosno tipa imenica na -a, koji je po svoj prilici istovetan sa kolektivom srednjeg roda. U germanskim dijalektima međutim, nastala je promena u pravcu formalne feminizacije. Dok je Kluge ranije mislio da slov. buky »slovo« bukuvi »pismo« potiče od iskonstruisanog gotskog boka »slova«, danas se polazi od germanskog bokon. Pri takvim kombinacijama razume se da je rusko buku i belorusko buk »bukva« stiglo u litvanski kao pozajmica bukas »zova«. I Vondrák (Vergleich. slav. Grammatik 658) muči se nagađanjima i rekonstrukcijama da bi objasnio kako su stari Sloveni od svojih gotskih suseda bili najpre opismenjeni pomoću bukovih štapića, pa tako usput saznali za bukvu. Vondrák se pri tome, da bi objasnio pojavu osnove na -u, poziva i na druge slovenske pozajmice iz istog izvora kao lokva i smokva, iako na strani 124 pošteno priznaje da gotsko boka sa značenjem bukva nije dokumentovano. Ipak, pored svega toga na strani 134 smatra da su buku buky bukuve pozajmice starog datuma.

Pri tim nagađanjima oblik buk buku ostaje sasvim po strani iako je njegova rasprostranjenost dovoljno obezbeđena litvanskim bukas preuzetim iz slovenskog. Kod operacija pomoću gotskog boka koje ne znači bukva nego samo slovo, moraju stručnjaci poći od nedokumentovanog značenja i od nedokumentovane nazalne osnove tipa blinda, budući da im ne prija dokumentovana osnova ženskog roda. Ne vredi stoga Vondrákovo pozivanje na lokva koja po njemu mora isto tako biti tuđica germanskog porekla sa pretpostavljenom osnovom na -u. Ona je već utvrđena kao proto-indoevropska osnova tog tipa i stoga pripada protoslovenskoj idioglotiji (up. lat. lacus lacunar, a za λακκος, v.

P. Chantraine *La Formation des noms en grec ancien* 124). Gotsko smakka nasuprot slov. smoku, smoky nije još dovoljno objašnjeno, mada je kod ovih izraza jasna leksička area maggiore u slov. dijlektima. I za objašnjenje slov. cirkva u pogledu obrazovanja osnove treba potsetiti na bliske termine žrtva molitva, pa se i tu može izaći na kraj bez pretpostavljenog gotskog posrednika i to tim pre što se mora držati u vidu činjenica da se rimski limes prema istraživanjima C. Patscha i M. Rostovceva držao sve do u VI v. i dopirao gotovo do Krima. Stoga je sa istoriskog gledišta potpuno opravdan stav akademika P. Skoka koji u pogledu preuzimanja hrišćanske terminologije uzima u obzir i latinski izvor odnosno latinskog posrednika.

Da pogledamo još jedanput Vondrákove primere za pojavu sekundarnih osnova na -y u slov. nastalih uticajem nedokumentovanih gotskih nazalnih osnova, odnosno osnova na -o. Osim bukve to su lokva, smokva, crkva (v. str. 659). Svi ovi primeri pokazuju bezvučni gutural ispred tematskog vokala odnosno ispred novo nastalog -y. Istovetnu fonetsku pojavu gutural + sekundarno -u imamo u lat. torqueo nasuprot starijem torqueo, urgueo nasuprot urgeo, squilla pored scilla iz grč. σκυλλα. Pasqualis prema paschalis, tesqua prema tesca, coinquo — seco instinguio — instigo. Ono u u torqueo [naziva Fr. Müller (*Altitalisches Wörterbuch* 488) »lautsymbolisch«, dok je za F Sommera taj isti elemenat dokaz »prezentskog proširenja«. Kad smo već kod torqueo treba pomenuti njegov koradikalni staroindiski glagol iste klase Tarkayati »smišlja«, koji etimolozi obično dovode u vezu sa protoslov. tulku = »interpretatio« kao da je ono r u staro indiskom sekundarno a ne primarno. Ovom prilikom ističemo osačko turumiad »torwueatur« samo u pogledu fonetske evolucije jer nas ono potseća na mitansko talami »interpres« (tulmač) i slov. Tulku. Dodajemo još neka proširenja tipa bukva nasuprot buk: broskva — brassica, breskva, praskva — persica, brokva — broccus, rotkva, r(o)akva, ali i metva — menta, pa i idioglotska dubleta nozdrva pored starijeg nozdra (nem. Nüster). Pada u oči da se najviše radi o fitonimima sa guturalom ispred tematskog vokala. Slobodno je stoga uzeti u obzir mogućnost da se radi o nekom specifičnom fonetskom procesu, koji nije ograničen samo na slovenski i latinski.

Kod ovih pojava možda ne treba poći samo od fitonima, među kojima su neki primarne osnove na -u, kao napr. δρυς, πινυς, εἰτεα, ἰτυς vitus, pinus, quercus (querquetum), pa i sam fagus. Iz derivata fagutus fagutalis saznajemo naime sasvim pouzdano da je ovaj važni fitonim koji Hirt i Schrader-Nehring smatraju presudnim za postavljeno pitanje u arhajskoj latinštini pored nasleđenog bhagos morao glasiti i fagus sa karakterističnom osnovom na -u (up. δομος domus). Istom tipu fitonima pripada i dogrčko οξυη »ornus-fagus silvatica«. Druga semantička nijansa ovog fitonima čudna je sa gledišta botaničke geografije, jer je u Grčkoj bhagos od bukve postalo hrast, samo stoga što u Grčkoj nema bukava. Za dogrčko poreklo fitonima οξυη govorio bi osim botanike i pored οισυη ~ εἰτεα i završetak -va svojstven dogrčkim toponimima. Stoga je verovatna veza sa dogrčkim fitonimom koji nam pruža Hesihijeva glosa ασκρα »quercus infelix«. Proširenje sa r treba tumačiti u vezi sa bliskim makedonskim fitonimom 'σπρος, ασπρις, a odnos ξ prema σκ isti je kao u ξιφος σκιφος, ili Αλεξανδρος Iskender odnosno Sechser — sesker. Da je ovakvo shvatanje doista verovatno potvrđuje druga Hesihijeva glosa uzeta isto iz nekog makedonskog govora: αξος »s.ilva«. Za ovakvu semantičku

evoluciju nije potrebno navoditi nikakve paralele. Mak. αξος možda je od αφος zbog ασπρος (up. δαξα arb. det od starijeg dheubh-to-).

Zbog latnskih primera fagutus fagutalis oni stručnjaci koji zastupaju germansko poreklo protoslov. fitonima bukva, kad već rade sa pretpostavkama najbolje bi uradili kad bi i za germanski slično latinskom primeru pretpostavili pored osnove na -a još jednu na -u, iako u samom slovenskom isto kao i u lat. imamo istovetnih primera za δομος, gen. sing. domus i slov. domovi. Kako je A. Meillet dovoljno istakao i obrazložio arhaičan karakter germanštine, takva pretpostavka ne bi bila bez ikakve osnove, tim manje što raspolazemo sa navedenim lat. primerom. Ali i samo protoindoevropsko bhāuǵós pored bhūǵós nosi jasno obeležje osobine apofonije. Slov. koradikalno buzu (b)zova i pored promena značenja, dokazuje sasvim jasno da su, Protosloveni u prvo vreme imali u svom rečniku ovaj fitonim, koji bez straha možemo smatrati protoindoevropskim a ne samo posedom kentumskih Indoevropljana, jer je dokumentovan i u kurdsom buz i u rečniku misijanskih Indoevropljana, pošto je moje tumačenje glose μυσος prihvaćeno.

Ako pristanemo prema rečenom da buku bukva smatramo pozajmcom iz bilo kojeg germanskog govora, onda moramo pristati i na zaključak koji se nameće postojanjem koradikalnog buzu, da su Protosloveni najpre imali fitonim bhaugo / bhugo tj. da su živeli najpre južno od linije bukve, dalje, da su se odselili na sever gde nema bukava nego samo zova, pa su tako morali prirodno izgubiti ovaj važan idioglotski fitonim. Da bi istorija bila još lepša i komplikovanija dodaćemo da su se vratili natrag na jug, naišli na Germane i na bukve i tako ponovo došli do ovog fitonima ali iz germanskih usta.

Jasno je da ova lepa priča zvuči preterano lepo, pa je se stoga moramo odreći. U oblasti Karpata i gornjeg Podunavlja južni susedi slovenski bila su tračka i ilirska plemena, koja su sačuvala ovaj važan fitonim u satemskom obliku isto onako kao i Misi a možda i Kurdi: padus πηδος πυξος. Stoga je pogrešno mišljenje koje daju Schrader-Nehring (Reallexicon I 171), da su samo kentumski Indoevropljani sačuvali u svojim rečnicima fitonim bhāuǵo / bhūǵo. Protiv takvog shvatanja govore ne toliko slov. buzu »zova« i problematično kurdsko buz »brest«, koliko precizno zapadnoanadolsko i donje-podunavsko μυσος »fagus silvatica«. Poslednji oblik ovog fitonima pokazuje prelaz b/m, poznat ne samo iz tračkih govora nego i inače. Postojanje satemskog oblika ovog fitonima govori rečito protiv zamišljene linije crvene bukve, sa čije su zapadne strane morali da stanuju kentumski Indoevropljani, a severnoistočno od nje satemski Indoevropljani pa tako i Sloveni.

Ali nisu Misi jedini Indoevropljani koji sačuvaše satemski oblik ovog fitonima u njegovu prvobitnom značenju. Kako je priroda palatalnih guturala ništa manje komplikovana od prirode labiovelarnih guturala, mi u rečniku doklasičnih Indoevropljana, koje zovemo Pelastima a ne Pelazgima, i koji obrazuju treću, centralnu indoevropsku grupu, sa sva tri sačuvana reda guturala u aloglotskim refleksima klasičnih rečnika nalazimo mesto palatalnih guturala ne samo sibilante nego i spirante i dentale. Razume se, smenjuju se u vezi s tim zvučni i bezzvučni konsonanti, jer reprodukcija aloglotskih fonema nije prosta stvar zbog različnosti fonoloških sistema. Tako mi mesto inicijala b možemo računati ne samo sa m nego i sa p u klasičnoj reprodukciji takvih tuđica, a mesto s/z i sa d/t/th.

O klasičnim refleksima nekentumskog bhāuḡo / bhūḡo bilo je govora u raspravi Grci i Pelasti (str. 43). Stoga ćemo ovde dati samo neke dopune. B. Hrozný (Die älteste Geschichte Vorder asiens 129) misli da su početkom XII v. u egejskoj seobi, koju su izvali pokreti ilirskih plemena sa Balkana prema Anadol, učestvovali i Misi. To bi značilo potvrdu one antičke tradicije koja antičke Mise smatra doseljenicima iz srednjeg Podunavlja. Ali postojala je i suprotna tradicija po kojoj su se anadolski Misi doselili na Balkan. Nije isključeno da obe tradicije imaju nešto istine i da su napisane u raznim epohama. Herodot (VII 20) priča da su Misi najbliži srodnici Lida, zajedno sa Teukrima provalili na Balkan i doprli do Tesalije i Epira još pre trojanskog rata. Ova Herodotova verzija računa sa istim vremenom u koje pada i egejska seoba. Za naše pitanje važno je znati da li satemski oblik naziva crvene bukve dolazi u Podunavlje sa Anadola ili su ga podunavski Indoevropljani pod imenom Misa doneli u zapadni Anadol. Pesnik Ilijade zna za anadolske i podunavske Mise, a izgleda da ih je bilo i u oblasti potonje Makedonije.

Rečeno je već napred da iz oblasti Misa, Lida i Friga, dolaze Etrurci na zapad verovatno početkom VIII v. Zbog te veze između Misa i Etruraca treba uzeti u obzir mogućnost etrurskih tragova i po antičkom Balkanu. Već je rečeno da u etrurskom ima pouzdanih ostataka iz rečnika satemskih Indoevropljana. Ali u Lidiji, koja se u izvesnom smislu smatra užom postojbinom anadolskih Etruraca ili Tirsena, imamo isti način obrazovanja preterita kao i u slovenskim jezicima, pomoću verbalnog adjektiva na -lo. Ova podudarnost teško da je slučajna, tim manje što ukazuje na nominalnu kategoriju, gde su adjektivi i imenice takvog tipa sasvim obična stvar. Hesihijev Rečnik beleži nam samo jedan jedini, ali vrlo karakterističan primer takvog preterita, koji su preuzeli Grci od zatečenih indoevropskih starinaca, verovatno na samom Balkanu. Hesihijeva glosa glasi οπυ(ι)ολαι "γεγαμικοτες" Ovu glosu treba navesti i stoga što P. Chantraine (La Formation des noms en grec ancien 238) iz ove krupne činjenice ne izvlači potrebnu pouku, a kamo li da je objasni kako treba. Leksemski minimum ovog preterita dokumentovan je u etrurskom, čije balkanske srodnike zovu stručnjaci Pelazgima, a mi mislimo zajedno sa sholijastom uz Ilijadu XVI 231 da ih treba zvati Pelastima. Lectio difficilior, koju daje Homerov sholijast potvrđuju i doklasična imena zabeležena za južnu Italiju i Epir, Atiku i Tesaliju, Trakiju i Siriju. Za oblik Πελασγοι nema nažalost nijedne jedine takve potvrde. Ovaj oblik imena zahvaljuje za svoj život samo literarnoj tradiciji. Mogao je nastati po svoj prilici ukrštanjem. sufikslnih elemenata u imenima etničkih srodnika Πελαγωνε Πελασται tj. potiče od kombinacije γ i στ (Suffixvermengung). Pored οπυολαι v. tračko βριλων Βριλησσος i slov. brilec brivec.

Imajući na umu prilično pouzdanu činjenicu da se na doklasičnom Balkanu nalaze najbliži srodnici Lida i Misa a preko njih i Etruraca (ovo srodstvo je pre lateralno nego direktno), mi možemo fitonim buk bukva pokušati da objasnimo idući tim putem, iako nam se iz govora Lida i Misa sačuvalo vrlo malo podataka. Taj put je opravdan i sa tog razloga što se balkansko-podunavska bukva (Fagus silvatica.) mimo sve svoje srodnike po učenju dendrologa odlikuje crvenim srcem (stoga nem. naziv Rotbuche). Ovaj put još ne znači da mi ovaj važan protoslovenski fitonim smatramo aloglotskom pojavom. Pre nego krenemo tim novim putem, da dopunimo ranija izlaganja o promeni nominalne osnove, koja je u našem slučaju trostruka, imamo najpre osnovu na -o kao u φηγος. fagus, zatim osnovu na -u fagu-tus, fagu-talis i najzad odatle izvedenu histerogenu

osnovu na -a dok je u germ. osnova na -o zamenjena osnovom na -a. Dato je nekoliko primera za takve promene kod fitonima. To su osim fagus još pinus -us, -i, i quercus -us, -i. Treba istaći uža podudaranja koja pokazuju slov. vitu vitva větвь sa lat. vitus i εἶτεα οἰσῖτη (od starijeg voitua) (up. ranije pomenuto οἶσιν), nasuprot nem. Weide. I kod ovih se obrazovanja radi o istim promenama kao buk, buky i bukva (v. Trautmannov Rečnik 347). Ima još jedna značajna, ranije napomenuta, podudarnost. Ali ta se po mišljenju stručnjaka ne odnosi na protoindoevropski nego na mediteranski fitonim. To je slov. tyky »tikva«, lat. cucumis i grč. κύκκον κύκκιζα (up. mak. ἀλιζα), σίκυς, σίκυος, σεκούα, σίκυον. Grčki su primeri naročito poučni, jer pokazuju obratan prelaz iz nominalnih osnova na -u u one na -o i na -a. Znači da su promene nominalnih osnova odnosno heteroklizije obična stvar kod fitonima, čak i onda kad se radi o tuđicama kao što se misli za tyky. Ova tobožnja tuđica mediteranskog porekla ne vodi baš ništa računa o liniji bukve, jer veže satemske Protoslovene sa kentumskim Grcima i Latinima. Pa ipak Schrader-Nehring (Reallexicon I 652) mišljenja su da su Sloveni već u svojoj protoslov. domovini znali i za tyky i za dynja. Ne zaboravimo da i ovi stručnjaci slično kao Rostafinski, Šahmatov, Rozwadowsky sa malim razlikama teraju Slovene na sever što dalje od linije crvene bukve, koja se, kako kažu dendrolozi, ipak polako pomiče prema severu. Ovo pomeranje bukvine linije, uvek se radi o Fagus silvatica, u vezi je sa pomeranjem klimatskog optimuma prema severu, koji traje već od poslednjeg ledenog doba.

O mađarskim tuđicama bükk i tök nije potrebno da se na ovom mestu govori. Ali je potrebno navesti dački termin za Cucurbitaceae koji kod Dioskurida glasi τουταστρα. To je potrebno stoga što način obrazovanja pokazuje uticaj grčko-latinskih fitonima obrazovanih pomoću aloglotskog sufiksa -astro, koji se najpre javlja kod Teofrastova fitonima κηλαστρος pa sve do mnogobrojnih latinskih obrazovanja istoga tipa (apiastrum, oleaster itd.). Osnovni elemenat τουτ- u dačkom τουταστρα potseća mnogo na protoslov. tyky, koje je spojivo sa grčkim σίκυς samo pod uslovom ako je ovo posledica disimilacije od starijeg τυκυς, (up. eipon od veu-quom i ippon od u-pkuos). Tako bi se dobio mediteranski arhetip ove tuđice koji bi glasio kyky, sa docnijom disimilacijom guturalnog reda. Pojava ovakve mediteranske tuđice u protoslovenskoj domovini i u klasičnim jezicima, koji sačuvaše fitonim bhāuḡos mogla bi se protumačiti u korist južnije lokalizacije protoslovenskih naselja. Drugim rečima rečeno argumenat bukve morao bi pasti. Drukčija bi bila stvar ako tyky vežemo bliže sa dačkim τουταστρα pa je pridružimo leksičkoj grupi koju čine tuka, pretio i lat. tumeo itd. U tom bi se slučaju tyky dalo izvoditi od starijeg tutu te bi to bio isti tip obrazovanja kao vitva, větвь. Na, taj način bi Sloveni mogli dosta da ostanu severno od linije bukve, jer bi nestalo te veze sa Mediteranom. Ali kad ne bi bilo drugih fitonima napr. mak. μηκών, koji se naročito gaji na Balkanu. Reč je poznata prema tome u grč. germ. i slov. I ovde kentumski Grci idu potpuno zajedno sa satemskim Slovenima, jer taj fitonim i kod jednih i kod drugih pokazuje istu osnovu sa dugim vokalom. Promena a/e u germanskim dijalektima ne može se objasniti indoevropskim sredstvima, pa je vrlo verovatno da se radi o tuđici ilirskog porekla. Ilirski Indoevropljani dolaze najviše u obzir kao posrednici između Mediterana s jedne strane i Grka, Germana i Slovena s druge strane.

Ilire isto kao i Lide i Mise ubrajamo u Pelaste. Kako je kod divljeg maka, isto kao kod crvene bukve, crvena boja onomasiološka jezgra, treba ovde u prvom redu da se pomene lidijanski termin za crvenu boju i fitonim koji glasi βακκαρις βακχαρ (v. Walde-Hoffmannov Rečnik II 91). Luksuzna obuća za izvesne dame zvala se ne samo kokkideV nego i baukideV, i takvu vezu potvrđuje interpretatio graeca Πυρρα za dogrčko βαυκι. Tako se interpretacija slaže sa stručnim botaničkim terminom za lidijanski βακκαρις koji glasi Gnaphalium sanguineum. Veza sa starobalkanskim maqo može se uspostaviti kao i u slučaju μυσος — »Fagus silvatica« pomoću doklasične promene b/m, koja se obično smatra specifičnom crtom tračke fonetike, dok je to u stvari obična pojava u svakoj miksoglotiji (up. klobuk prema calamaucus i v. M. Grammont Traite de Phonetique 301).

Aloglotskoj leksičkoj grupi βακκαρις βαυκις βαυκιδες pripadaju i ovi derivati od osnovnog βαυκος, »krasan« βαυκιωμαι »delicior lascivio«, βαυκισμος Ἱωνικη ορκησις και ειδος ωδης προς ορκησιν πεποιημενον." Značenje koje pokazuje tudica βαυκος mora se smatrati sekundarnim: krasan prema starijem crven. Ova poznata semantička evolucija ne javlja se samo u našem »krasan« nego i u romanskom fino, koje je pre moglo postati od itacističkog φοινος »crven« nego od nekog postverbalnog prideva finus »savršen.« (∞ finire). Neizvesna je pripadnost ovoj grupi fitonima υακινθος βακινθος vaccinium, ali je vrlo verovatna veza sa imenom poznatog balkansko-anadolskog božanstva Βακχος i to tim pre što u ajolskom dijalektu imamo očekivani monoftong u obliku Βυκχος. Tako će i starobalkanski derivat bucur »krasan«, dokumentovan u rumunskom i u arbanskom, pripadati rečniku doklasičnih Pelasta. Analogno istovetnoj promeni labijalnog inicijala u pomenutom μυσος i μακων dopušteno je tumačiti i ime komične figure koja je sa Peloponesa preko Kampanije stigla u Rim kao glavna persona osca. To je Maccus iz Atelane odnosno dorski Μακκος »crvenko« sa ekspresivnom geminatom. U grč. imamo i glagolski derivat μακκοαν »budaliti, ludirati se«. Šarenilo ovih semantičkih varijanata objašnjava nam Herondin kriptonim κοκκινος »krasan« kao »pudendum virile«. U takvom obliku učestvuje Βακχος, u faloforskim procesijama, svojstvenim njegovu kultu. Odatle i dogrčko poreklo evropske drame, o čemu će biti više govora na drugom mestu.

Vreme je da se nađe idioglotski etimon leksičke grupe βαυκος, Βακχος Βυκχος, μακων μακκος. Kako je grčki relativno najvernije sačuvao prvobitnu fonetsku sliku, treba poći od grčkih koradikala (v. Walde-Pokorny Vergleich. Wörterbuch d. idg. Sprachen II 123). Evo tih grčkih koradikala leksičke grupe bhau - »blistati«: φαε »zablista« φαεθων »blistav« φαεσιμβροτος (φαυσιμβροτος kod Pindara) »koji blista ljudima« ajol. φανος inače φας φος »svetlost« i pridevi od ove sigmatske osnove lezb. φαιννος jon. φαινος, φανος, »blistav« i glagoli φαινω »blistam«, πιφαισκω »in lucem profero«. Zatim staroind. vi-bhavah, vi-bhavan »blistav« pokazuje isti prefiks kao pridevi za boje vi-aghra-h i vi-citra-h i dr. a verovatno i u tračkom imenu Βιθινοι Θρα εσ nasuprot Θυνοι i ihtionimu θυννος »crvenka«. Ništa nisu manje interesantni germanski koradikali, jer pokazuju isto guturalno proširenje koje je konstatovano u doklasičnom βαυκος μακκος itd. To su u prvom redu staro-visoko-nemački buhhan »znak«, starofrig. baken »svetlosni signal« i dr. od osnovnog

germanskog oblika bauk-na. Takav germanski oblik je sad bolje obezbeđen nego kod Walde-Pokornya. Jer imamo ne samo lidijansko βαυκος i staro-balkansko bucur, nego i protoslovenski fitonim buku, koji dokumentuje nedvosmisleno leksički arhetip bhāuqo- »blistav«. Prema tome imamo apofonske varijante bhau- (vi-bhavah) b h e u- (φαος βαυκος i bhu- (φυκος). Pre nego objasnimo poslednji koradikal treba pomenuti da proširenje sa bezvučnim guturalom ne nalazimo samo u protoslovenskom fitonimu buku i doklasičnom βαυκος μακκος sa neizvesnom monoftongizacijom, nego i u protoslovenskom pridevu za boje zlaku (od starijeg ghol-qo) s jedne strane i u frigijanskom ψελκία λαχάνα s druge strane u Anadolu nedaleko od βαυκος kao i u ranije tretiranom vos-qo (~ β μασκα, βασκανον, ascia, fascinum). Time je način obrazovanja dovoljno rasvetljen.

Isto proširenje kod iste leksičke grupe nalazimo u grčkom fitonimu sa sigmatskom osnovom φυκος, »Rocella tinctoria« odnosno Lichen roccella. Od ove se biljke pravi crvena boja pa i odatle značenje rumenilo (»ruž«). Iako se ova reč nalazi već u homerskom rečniku pa čak i njeni derivati kao φυκιοεις, »alga oppletus«, ipak se u svim etimološkim priručnicima čita da je ova reč semitskog porekla te se upućuje na jevr. puk »šminka«. Od ostalih grčkih derivata spominjemo ihtionime φυκίς i φυκής a lat. tudica fucus još se više razgranala nego njen grčki original. Protiv pozajmice iz semitskog govore ne samo semantičke nijanse i semantička evolucija, koja, je i konkretnija i preciznija u grč. fitonimu no u jevrejskom nomeni i glagolu nego i drukčiji postupak u fonetskom pogledu. Dok naime semitske pozajmice u grč. čuvaju nepromenjen bezvučni labijalni inicijal kao u πεσσος περιστερα πελεκυς παλλακίς i drugi manje više problematički slučajevi, dotle se jedino u ovom primeru javlja labijalna aspirata kao zamena prostog bezvučnog labijala u tobožnjem originalu. Oni koji zastupaju gledište da je φυκος semitskog porekla treba da objasne to singularno odstupanje u ovom. slučaju. Inače je poznato da u semitskim dijalektima ima čudnih reči koje potsećaju na grčki, pa se u takvim slučajevima obično misli na azijsko ili anadolsko poreklo. Stoga nije isključeno da je jevr. puk zbog svoje histerogene semantičke nijanse pozajmica iz nekog doklasičnog indoevropskog idioma u Anadolu. Semiti se kreću iz Zakavkazja prema jugu, a Jevreji se u Kanaanu (imena istog tipa na antičkom Balkanu!) susreću sa indoevropskim Pelastima (up. lat. deae Palestinae u Epiru). U mojoj raspravi "Grci i Pelasti" pokušao sam da klasične pozajmice iz govora, indoevropskih Pelasta σίρος seria i καννα canna objasnim bez obzira na semitske tobožnje srodnike.

Ostaje prema tome da je φυκος φυκίς φυκής φυκιοεις proširenje istog tipa kao slov. buku, lid. βαυκος i starobalk. bucur, a po svoj prilici i germ. baukna i da im je leksemski minimum pouzdano dokumentovan izrazima φαος πιφαισκω kao i staroindiskim koradikalima. Interesantno je svakako pomenuti da ova leksička grupa pokazuje apofonske baze kao i kentumski fitonim za Fagus silvatica, koji smo konstatovali kod anadolskih i balkanskih Misa. Možda ova potpuna podudarnost nije slučajna. Ali nam semantička jezgra fitonima bhāuḡo / bheugo / bhūḡo nije poznata, jer je Klugeovo povezivanje sa grč. φαγειν neodrživo.

Suprotno tome protoslov. buku i njegovi indoevropski srodnici pokazuju potpuno jasnu i utvrđenu semantičku jezgru. Ipak se je teško upuštati u dalje kombinacije preko indoevropske oblasti iako su primamljivi sazvučni izrazi kao tursko bakyr »bakar kao crveni metal« (odatle naše bakrač) i arapsko bakkam »Farbholz zum Rotfärben«. Zbog lat. tudica očigledno mediteranskog porekla, a to može značiti i iz dijalekata doklasičnih Indoevropljana, naročito je privlačna veza sa turskim bakyr. Evo tih lat. tudica: bacar »vas vinarium simile bacrioni,« bacarium »vas vinarium«. Kod tumačenja ovih tudica treba imati pred očima arheološku činjenicu da je keramika vrlo često išla za toreutikom. pa je stoga veza između bacrio sa bakyr i bakrač ne samo formalno, nego i materijalno prilično verovatna. Za tursko bakyr morali bismo pretpostaviti da je pozajmica iz takvog indoevropskog dijalekta u kome se kao u ilirskim govorima vrši monoftongizacija diftonga odnosno u kom je iščezao sonant posle dugog vokala.

Da ponovimo ono što je najvažnije o postanku ovog prvobitnog prideva za oznaku boje: protoslov. būku »svetao, crven« pretpostavlja stariji oblik bhəu / qo-, koje smo identifikovali i zbog istovetnog načina obrazovanja i zbog istovetnog značenja sa lidijanskim pridevom βαυκος »crven, krasan, fin« i sa njegovim mnogobrojnim derivatima koji su se sačuvali kao pozajmice u grčkom jeziku. Naveli smo nekoliko primera za postanak prideva takve vrste, koji jasno pokazuju da je būku isto kao i bucur, βαυκος itd. u stvari derivat iz one leksičke grupe koju obeležava, grč. φαος, (od starijeg bhəu / es). Ti su primeri vrlo starog datuma, budući da pripadaju govorima indoevropskih Pelasta na doklasičnom Sredozemlju, iz kojih su ušli kao pozajmice u klasične rečnike. To pokazuje dogrč. βασκη βασκανον itd., čiji je fonetski arhetip glasio vos-qo-. Promena o/a, koja je dokumentovana ovom klasičnom tuđicom pokazuje nedvosmisleno da se u govorima indoevropskih Pelasta, kojima pripadaju tračka i ilirska plemena, mora računati i sa ovim važnim obeležjem njihove fonetike iako je grafička reprodukcija te promene kolebljiva, kako to pokazuju trački primeri Πορις / Παρις (o imenima Asso - paris i Voltu - paris v.H. Krahe Lexicon altillyrischer Personeimamen 153). Na taj način dobivamo novu važnu diskriminantu za određivanje ostataka iz govora doklasičnih Indoevropljana sačuvanih u klasičnim jezicima. Sa glavna dva obeležja ove doklasične fonetike, prelaz o u a i razlikovanje triju vrsta guturala, možemo sa priličnom pouzdanošću ispitivati klasičnu miksoglotiju i njenu zamršenu fonetiku. Pored protoindoevropskih izraza za oznaku boje, građenih pomoću sufiksalnog elementa -qo- kao što su bhəuqo-, ghol-qo- / g/hel-qo (zlaku- Ζελκία) i vos-qo- imamo, kako smo videli u keltskom i germanskom taj isti sufiksadni elemenat proširen nazalnim elementom -no (laygnam - baukna). Isto takvo proširenje naslućujemo u makedonskom društveno-ekonomskom terminu πελιννας, a možda i u etnikonu Paeligni »ex illyrico orti« nasuprot prostom Paelicus (v. E. Norden, Alt-Germanien 263). Keltski primer isto kao i venetsko ime Enignus i grčke dublete 'Αριαδνη, 'Αριαγνη i 'Αγιδωπη opominju nas dovoljno energično da sva imena sa završetkom -gno- ne smemo trpati u jednu jedinu grupu kao što to čini Norden i to tim manje ako se u grupi -gno može raditi ne samo o nulskoj bazi leksemskog minimuma ĝen- (∞ genus) nego i o minimumu qen- (∞ καινος, καρς recens). Stoga se ne može nikako prihvatiti Nordenovo gledište da su složenice tipa νεογνος privignus svojstvene grčkom, latinskom i keltskom jeziku. Inače je pojava sufiksalnog elementa -qo u nominalnoj kategoriji dovoljno poznata, iako nisu dovoljno ispitani primeri koji nas u ovaj mah najviše interesuju.

Nasuprot grč. *παλκος* (od starijeg *pl-qo-s*) stoji protoslovensko. proširenje sa bezvučnim sibilantom *pilhu* (od starijeg *pl-q-s o-*), koje je iz govora alpskih Slovena ušlo u starovisokonemački kao pozajmica, (v. Klugeov Rečnik s. Bilch). P. Chantraine (Formation 384) navodi neke primere obrazovanja iz nominalne kategorije među kojima *θηκη* (∞ *τιθημι*), *φαικος* (∞ *φαιδρος*) *μωκος* (∞ *μωκις*). Naši su primeri sasvim prozirni kao znak prema znati, brak, prema brati, reka prema roj, lice prema lik ∞ lat. lino a od prideva pored zlak i bukva koje je imenica pridevskog porekla, mrk pored mrak (Walde-Pokorny II 274). Ovde treba istaći morfološku proporciju lik: st. ir. *laygnan* == buk: germ. *baukna* koja ubedljivo potvrđuje idioglotsko poreklo slov. fitonima. Poznato je da se isti ovaj bezvučni gutural velarne artikulacije kao morfemski elemenat ne javlja samo u indoevropskom preteritu, a docnije i u grč. perfektu, nego i u prezentu *πλεκω*, *ολεκω*, *ολυμι*, *ερυκω* — *εριω*, zatim i u etrurskom preteritu. Zbog njegove velarne prirode neprihvatljivo je tumačenje P. Kretschmera (Die objektive Konjugation im Idg., S. B. Ak. Wien 225/2 1947) o identifikovanju ovog morfemskog elementa -q sa pokaznom zamenicom -ke (palatalni gutural!). Mnogo je verovatnije zbog očiglednog velarnog guturala da se radi o istom morfemskom elementu koji se kao postpozitivna deiksa, a o takvoj se jedino može raditi u ovom slučaju, javlja u litv. imperativu buk »budi« (∼ *juw*) itd. Istovetnu postpozitivnu deiksu nalazimo ne samo u zamenicama nego i u priložima (tu, tuj, tude, tuna, tuka, tukaj), odakle je po svoj prilici i došlo u glagolsku kategoriju.

Isti velarni gutural kao u protoslov. buk i lid. *βαυκος*, nalazimo i u Hesihijevim glosama *βωκα* "θύνον" (= crvenka, jer je u tunine sirovo meso crvene boje), i *βωκος*, "τρυφερος χιζων" (v. ranije *βαυκιδες* - *κοκκιδες*). Monoftongizacija kod ovih glosa nasuprot diftonškom *βαυκος*, ima svoju paralelu u dubletama *κασαυρα* *κασωρις*. Drukčiji je tip monoftongizacije u imenu *Βακχος* *Βυκχος* i u apelativu *βακχος* (∞ bukinja) = *φανος* (od starijeg (*φαεσνος*)). Ova poslednja Hesihijeva glosa još jednom potvrđuje da je dogrčko *βαυκος* »blstav, crven« dobro dokumentovano i u vulgarnom rečniku a ne samo kao kultski i tehnički termin. Geografska i hronološka raznolikost pojedinih članova ove aloglotske leksičke grupe objašnjava u dovoljnoj meri njenu bogatu semantičku evoluciju.

Za slučajeve kao *μωκος* i *μώυκος* s pravom. ističe P. Chantraine neizvesno poreklo odnosno nepoznatu leksičku pripadnost. Akcenatska razlika između *μωκος* i *μώυκος* - potpuno se podudara sa sinonimnim izrazom *μωκος* i *μώυκος*. Zbog značenja tih reči vrlo je verovatna veza sa *κωμος* *ορχησις* *αδελγης* *ασμα* *πορνικον* (Hes.). Imajući u vidu ranije pretresene tudice *μακκοαν* *μακκος*, i *Μακκω* »mulier stupida«, koje smo pridružili aloglotskoj leksičkoj grupi *βαυκος*, *Βακχος* *Βυκχος*, varijante *μωκος* i *μώυκος* možemo objasniti na isti način kao *βακηλος* i *καβηλος*, nem. *Kabeljau* i hol. *bakeljauw* odnosno kao naše magazin i gamazin, mogila i gomila (up. *copou* <= *beaucoup*, M. Grammont *Traite de phonetique* 348). Stoga se dublete *μωκος* i *μώυκος* kao i njihove varijante *μακκος*, *μακκοαν* mogu na osnovu dogrčke fonetike kao tudice aloglotskog porekla identifikovati sa *βαυκος* *Βακχος* *Βυκχος* tj. *μωκος* i *μώυκοV* predstavljaju stariji oblik sa diftongom *maukoV*, koji pokazuje prelaz b/m. Ovakva monoftongizacija aloglotskog diftonga javlja se, kako smo već videli, u tudicama

κασωρίς κασορειον κασορευω nasuprot diftonškom obliku κα αυρα. Uzgred dodajemo da tradicionalno shvatanje o semitskom poreklu ove aloglotske leksičke grupe koje ponavlja P. Chantraine (Formation 352) ne može se više smatrati pouzdanim danas kad na klasičnom zemljištu imamo dovoljan broj tuđica iz govora nekentumskih Indoevropljana. To naročito važi za derivate κασαυρα κασωρίς, budući da upravo u tim govorima nalazimo proširenje sa sufikslnim elementom -auro, koga nema u tobožnjem semitskom originalu. Tako je tuđica κασαυρα u pogledu oba elementa, radikalnog (κασσας) i sufikslnog, po svoj prilici uzeta iz govora zatečenih Indoevropljana koje zovemo Pelastima. Isti sufikslni elemenat nalazimo u sinonimima λαστη λασταυρος. Ali druga paralela za dublete κασαυρα κασωρίς ukazuje rečito na dogrčko poreklo, jer pripada kultskom rečniku 'Απελαυρος Πελωρια (up. tračko božanstvo Πλειστωρος).

Ova etimološka digresija može se pravdati time što je protoindoevr. bhāukos »blstav« moralo biti prikazano u punoj svojoj leksičkoj razgatanosti. Na taj se način izneseno tumačenje protoslov. fitonima, obezbeđuje u dovoljnoj meri, pa je time iznesena etimologija pomoću idioglotskih sredstava u mnogo većem stupnju verovatnija od tradicionalnog shvatanja leksičke grupe buk, buky, bukvy. Ujedno je prilično određen i zaključak koji izlazi iz takve identifikacije pomenutih reči, jer se naše tumačenje samog fitonima ne temelji na etimološkim kombinacijama. Doklasična leksička grupa βαυκος sa svim svojim članovima dovoljno je rečit dokaz da se pri određivanju protoslovenske domovine ne možemo više držati crvene bukve. Slovenska su se naselja prema tome nalazila odnosno mogla nalaziti i s južne strane te linije, za koju se već zna da se stalno pomera dalje prema severoistoku. Ovo pomeranje u vezi je sa povlačenjem poslednjeg ledenog pojasa, koji je po mišljenju stručnjaka dopirao po prilici do 45° severne širine i to bi odgovaralo liniji koju ima Sava sa donjim tokom Dunava. Taj ledeni pojas bio je tako moćan da je ostavio vidne tragove glečera na svim višim balkanskim planinama pa i na samom Olimpu. Shvatanje Hirta, Kretschmera i ostalih nordista o protoindoevropskoj, pa prema tome i protoslovenskoj postojbini u onim evropskim oblastima koje leže severnije od 55o severne širine teško je prihvatljivo sa gledišta Milankovićeve matematičke klimatologije.

Linija bukve počinje danas od Kalinjingrada a to je na 55 paraleli. Ali pre 50 vekova kada se počela rasturati protoindoevropska zajednica ta je linija bukve morala biti znatno više na jugu. Ako se računa sa makar osrednjim klimatskim optimumom, protoindoevropska naselja teško da su pre 50 vekova dopirala dalje na sever od te linije. Sam Kalinjingrad, koji je danas najsevernija tačka za crvenu bukvu, pre 50 vekova nije mogao biti mnogo daleko od ledenog pojasa, a da i ne govorimo o oblasti koja leži još više na severu i u koju Protoslovene šalju Šahmatov i Rozwadowski. Pitanje je sasvim umesno da li je u to doba bilo protoindoevropskih, pa prema tome i protoslovenskih naselja, severno od Sudeta i Karpata. O dokaznoj moći ihtionima jegulje koju ističe Hirt i lososa koji ističe Pokorny, bilo je govora u mojoj raspravi "Grci i Pelasti". U prilog našeg shvatanja o južnijem položaju protoslovenske domovine govori i oronim 'Πιπαι odnosno 'Πιπαια ορη koja se prvi put javlja kod pesnika Alkmana iz lidijanskog Sardisa. Varijante tog geografskog naziva koji povezujemo sa našim chribu, otkrivaju njegovo negrčko poreklo. Kako je dosadašnjim istraživačima, starijim i novijim, među kojima su B. Hrozny (Die älteste Geschichte Vorderasiens 58, 154) i J. Oliver Thomson (History of

ancient geography 21-2, 61-2), izmakao iz vida sav dokazni materijal, biće na drugom mestu govora o ovim legendarnim planinama punim zlata. Tradicija o njima održala se sve do u novi vek, kada je balkanski planinski masiv smatran kao catena mundi između Ponta i Jadrana. Upravo u tom balkansko-podunavskom prostoru konstatovali su dendrolozi rasprostranjenost posebnog varijeteta crvene bukve sa crvenim srcem.

Ako se ima na umu da se u Baltiku i u severnoj Nemačkoj javljaju grab i bukva tek početkom neolitskog perioda, onda je prenošenje današnje botaničko-geografske oblasti i njenih severnih granica u taj period potpuno neosnovano. Grab se doduše javlja i nešto severnije od bukve i to ne samo na severozapadu nego i na jugoistoku. Ima nekoliko decenija kako se prati pomeranje crvene bukve prema severu. Po starijim zapažanjima krajnja Južnoistočna tačka bukvine linije bila je negde oko Varne, sada je oko Odese. Geografi i klimatolozi računaju kao sa pouzdanom činjenicom da su se baltičke oblasti u vezi sa povlačenjem ledenog pojasa prema severu mogle koristiti za trajnija naselja tek pre nekih 7000 do 8000 godina. Ali se crvena bukva u većem obimu mogla održati u tim krajevima najranije početkom III milenija. Ove činjenice svakako nisu povoljne za pristalice nordizma. Ovom prilikom ostavljamo nastranu dosad nerešeno pitanje postanka opšte indoevropske jezičke zajednice odnosno protoindoevropskog jezičkog tipa. Šlaherijanska dogma o nekom prajeziku i pranakoru postaje sve manje ubedljiva, a sve se više javljaju pristalice postupne indoeuropeizacije. Međutim ni ova hipoteza ne može se smatrati definitivnom, a još manje jedinospasavajućom. Fonolog i kavkazolog N. Trubeckoj zastupao je gledište o poligenezi indoevropskog jezičkog tipa. Tako sad mogu indoevropski komparatisti da biraju između tri učenja, Schleicherove pravolinisne Stammbaumtheorie, Schmidtove talasaste Wellentheorie i Trubeckove poligeneze. Za stadijalnu teoriju jafetidologa N. J. Marra moglo bi se reći da se donekle dodiruje sa Schmidtovom, a još više sa Trombettijevom. »Unita di linguaggio« i sa tipološkom N. Trubeckog. Jasno je da se rekonstrukcija protoindoevropskog prajezika ima da objasni sa svim tim učenjima. Dobro je stoga potsetiti na klasičnu studiju H. Schuhardta o italijanskim dijalektima, koji u celoj Italiji, iako je u lingvističkom pogledu izuzetno povoljna geografska celina, nigde nije mogao naći dokaza za postojanje nekog opšteg praitalijanskog jezika, iako raspolažemo dokumentovanim istorijom latinskog i vulgarno-latinskog jezika. Šta da se tek kaže o protoindoevropskoj eposi koja treba da je postojala pre 50 vekova i za koju nemamo pre lujskog i hetitskog nikakvih dokumenata. Nastranu što se ti najstariji dokumenti javljaju neobično daleko od pretpostavljene protoindoevropske postojbine na obalama Baltika.

Razume se da je u vezi sa svim rečenim preterano visoka hronologija koju daju arheolozi nordisti i tu će se morati ići na niže i na skromnije brojke kao što se to već čini u protoistoriji starog Anadola, od kojeg na kraju krajeva i zavisi sva evropska hronologija, naročito ona u oblasti arheologije. Možda će najnoviji fizički metod određivanja starosti pojedinih iskopina pomoću ultrazvuka i u tom pogledu dati preciznije podatke. Ali i bez obzira na te eventualne korekture linija crvene bukve ne može se više smatrati pouzdanim. svedokom niti u korist Hirta i Kretschmera niti u korist Schradera i Nehringa. Za južniji položaj protoslovenskih naselja govore najzad osim fitonima buk, i druge činjenice, koje potvrđuju protoslovenske veze sa balkansko-anadolskom civilizacijom u

doklasično doba. Nepostojanje takvih veza sa finsko-ugarskim kulturnim pojasom isto je tako rečit dokaz za južniju lokalizaciju protoslovenskih naselja.

Dodatak. Posle izvršene prve korekture došlo mi je u ruke voluminozno delo »Ziemie polskie w starożytności. Ludy i kultury najdawniejsze.« Str. XXIV + 834 vel. osmine. Poznań 1951. Delo je objavilo Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk wydział historii i nauk społecznych). Pisac Kazimierz Tymieniecki kazuje u predgovoru da je ovo prvi svezak »Poljske istorije«, izrađene u šest svezaka. Na kraju dela (str. 738—894) dat je opširan francuski resume pod naslovom »Les origines de l'ancienne Pologne. I — Les peuples et les civilisations de l'antiquité.« Opširnom sadržaju (na 22 str.) odgovara opširni registar (30 str.), posle kojeg je 18 geografskih karata.

U vezi sa našim radom treba istaći ove piščeve teze: U paleolitskoj Evropi periglacialni pojas dopire sve do donjeg toka Dunava, ali sve do u neolitsku epohu prelazi tu granicu prema jugu pojas tajge podesan samo za lovce i nomade; protoslovenska naselja zahvataju prostor između Odra i Srednjeg Dnjepra; pod kraj Halštadske periode (7/6 v.) slovenska plemena kolonizuju sa severa češko-slovačku oblast, ali još ranije, u neolitsko doba, dolaze pod uticaj Sredozemlja i postaju zemljoradnici posretstvom ligursko-venetskih kolonista; raseljavanje indo-evropskih plemena, čijim se pretcima smatraju ligurska plemena, započelo je pod kraj neolitske epohe t.j. sredinom drugog milenija.

Kako se vidi, pisac uglavnom podržava gledište poljskih stručnjaka, dopunjujući ga novim detaljima. Protoslovenska naselja nalazila su se prema tome južno od linije bukve. Nosioi lužičke civilizacije bila su zapadna protoslovenska plemena, među koja treba ubrajati i Marbodove Lugijce kod Strabona i Tacita.

SUMMARIUM

Nomen fagi silvaticae summi est momenti in sedibus protoindo-europaeis necnon protoslaviciis investigandis. Qua de causa slav. bukъ et buky non ad Gothorum dialectos referuntur, sed cum lyd. βαυκος »ruber, delicatus«, comparatur, quia βαυκιδες idem valent atque κοκκιδες. Unde phytonymi protoslavici onomasiologiam ad medullae fagi silvaticae colorem rubrum (cf. germ. Rotbuche) pertinere colligitur. Quantum ad heteroclisin spectat, stirpes slavicae bukъ et buky inprimis cum lat. fagus et fagutalis conferuntur. Termini igitur habitaculorum protoslavici meridionales cum terminis fagi silvaticae septentrionalibus non exaequantur.

SADRŽAJ

Ime crvene bukve od presudne je važnosti pri ispitivanju proto-indoevropskih i protoslovenskih naselja. Stoga se slov. bukъ i buky ne smatraju pozajmicom iz gotskog, nego se porede sa lidijanskom glosom βαυκος, »crven, fin«, jer su βαυκιδες isto što i κοκκιδες »ženska obuća crvene boje«. Odatle se zaključuje da je onomasiologija ovog slovenskog fitonima određena »crvenim srcem« bukvina debla. Što se tiče heteroklizije (osn. na -o i -na -u) istu pojavu nalazimo i u latinskom fitonimu fagus, odnosno u

njegovim derivatima *fagutus fagutalis*. kao i u fitonimima *pinus* i *quercus*. Prema tome južna granica protoslovenskih naselja ne mora se vezati za severnu granicu crvene bukve.